

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

विश्वरूपो वै त्वाष्टः पुरोहितो देवानां मासी अस्वस्त्रीयोऽसुराणां
तस्य त्रीणि शीरूषाण्यां सन्ध्यो मूपान् सुरापानं मन्त्रादन् स
प्रत्यक्षं देवेभ्यो भागमं वदत्परोक्षमसुरेभ्यः सर्वस्मै वै प्रत्यक्षं भागं
वदन्ति यस्मा एव परोक्षं वदन्ति तस्य भाग उद्दितस्तस्मादिन्द्रो-
ऽविभेदोद्दृढ़ वै राष्ट्रं वि पूर्यावर्तयुतीति तस्य वज्रमादाय
शीरूषाण्यच्छिन्द्य असौ मूपान्- (१)

मासी अस कपिङ्गलोऽभवद्यथ्सुरापान् स कलुविङ्गो
यदन्त्रादन् स तित्तिरिस्तस्यां जुलिना ब्रह्महृत्यामुपांगृह्णात्ता॒
संवधस्त्रमं विभृतं भूतान्यभ्यक्रोशन्त्रहृत्यन्ति स पृथिवीमुपांसीद-
दस्यै ब्रह्महृत्यायै तृतीयं प्रति गृहणेति साऽब्रवीद्वरं वृणै
खातात्पराभविष्यन्तीं मन्ये ततो मा परा भूवमिति पुरा तै (२)

संवधसुरादपि रोहादित्यब्रवीत्तस्मात्पुरा संवधसुरात्पृथिव्यै
खातमपि रोहति वारेवृत्तं ह्यस्यै तृतीयं ब्रह्महृत्यायै प्रत्यं गृह्णात्
तथ्वकृतमिरिणमभवत् तस्मादाहिताग्निः श्रद्धादेवः स्वकृत
इरिणे नावं स्येद्वहृत्यायै ह्येष वर्णः स वनस्पतीनुपांसीददस्यै
ब्रह्महृत्यायै तृतीयं प्रति गृह्णीतेति तेऽब्रुवन्वरं वृणामहै वृक्णात् (३)

पराभविष्यन्तो मन्यामहे ततो मा परा भूमेत्याब्रश्ननाद्वो
 भूयाऽसु उत्तिष्ठानित्यब्रवीत् तस्मादाब्रश्ननाद्वृक्षाणां भूयाऽसु
 उत्तिष्ठन्ति वारेवृतुङ् ह्यैषां तृतीयं ब्रह्महृत्यायै प्रत्यंगृह्णन्थस
 निर्यासोऽभवत् तस्मान्निर्यासस्य नाशयं ब्रह्महृत्यायै ह्यैष वर्णोऽथो
 खलु य एव लोहितो यो वाऽब्रश्ननान्निर्येषंति तस्य नाऽशयं (४)

काममन्यस्य स ऋषः सादमुपासीदद्यै ब्रह्महृत्यायै तृतीयं
 प्रति गृह्णीतेति ता अब्रुवन्वरं वृणामहा ऋत्वियात्मजां विन्दामहै
 काममा विजनितोः सम्भवामेति तस्मादत्वियाध्वियः प्रजां
 विन्दन्ते काममा विजनितोः सम्भवन्ति वारेवृतुङ् ह्यासां तृतीयं
 ब्रह्महृत्यायै प्रत्यंगृह्णन्थसा मलवद्वासा अभवत् तस्मान्मलवद्वाससा
 न सं वदेत् (५)

न सुहाऽसीत् नास्या अन्नमद्याद्वह्महृत्यायै ह्यैषा वर्णं
 प्रतिमुच्याऽस्तेऽथो खल्वाहुरभ्यञ्जनं वाव लिया अन्नमभ्यञ्जनमेव
 न प्रतिगृह्यं काममन्यदिति यां मलवद्वाससः सम्भवन्ति यस्ततो
 जायते सौऽभिशस्तो यामरण्ये तस्यै स्तेनो यां परार्चीं तस्यै
 हीतमुख्यपगुल्भो या स्नाति तस्यां अपसु मारुको या- (६)

अभ्युङ्के तस्यै दुश्चर्मा या प्रलिखते तस्यै खलुतिरपमारी या-
 ऽभ्युङ्के तस्यै काणो या दुतो धावते तस्यै श्यावदन् या नुखानि
 निकृन्तते तस्यै कुनुखी या कृणति तस्यै क्लीबो या रञ्जुः सृजति

तस्यां उद्भव्युको या पर्णन् पिबति तस्यां उन्मादुको या खर्वेण
पिबति तस्यै खर्वस्तिस्रो रात्रींव्रतं चरेदञ्जलिनां वा पिबेदखर्वेण
वा पात्रैण प्रजायै गोपीथायै॥ (७)

यथोमुपानन्ते वृक्णात् तस्य नाश्य वदेत् मारुको याऽखर्वेण वा त्रीणि च॥७॥——[१]

त्वष्टा हृतपुत्रो वीन्द्रः सोममाहरत् तस्मिन्निन्द्रं उपहृवमैच्छत्
तं नोपाह्यत पुत्रं मैऽवधीरिति स यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहा
सोममपिबत् तस्य यदत्यशिष्यत तत् त्वष्टाहवनीयमुप्
प्रावर्तयुथ्स्वाहेन्द्रशत्रुवर्धस्वेति यदवर्तयत् तद्वृत्रस्य वृत्वं
यदब्रवीथ्स्वाहेन्द्रशत्रुवर्धस्वेति तस्मादस्ये- (८)

न्द्रः शत्रुरभवथ्म सम्भवन्नग्नीषोमावभि समभवथ्म
इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्कुवर्धत् स इमाँलोकानवृणोद यदिमाँलोका-
नवृणोत् तद्वृत्रस्य वृत्वं तस्मादिन्द्रोऽविभेथ्म प्रजापतिमुपां-
धावच्छत्रुर्मेऽजनीति तस्मै वज्रः सिक्का प्रायच्छदेतेन जुहीति
तेनाभ्यायत् तावब्रूतामग्नीषोमौ मा (९)

प्र हारावमन्तः स्व इति मम वै युवः स्थ इत्यब्रवीन्मामभ्ये-
तमिति तौ भागधेयमैच्छेतां ताभ्यामेतमग्नीषोमीयमेकादशकपालं
पूर्णमासे प्रायच्छत् तावब्रूतामभि सन्दष्टौ वै स्वो न शक्रुव ऐतुमिति
स इन्द्र आत्मनः शीतरुरावजनयत् तच्छीतरुरयोर्जन्म् य एव शीतरुरयोर्जन्म् वेद् (१०)

नैन शीतरुरौ हतुस्ताभ्यामेनमभ्यनयत् तस्माञ्जञ्जभ्यमा-

नादग्नीषोमौ निरक्तामतां प्राणापानौ वा एनं तदेजहितां प्राणो
वै दक्षोऽपानः क्रतुस्तस्माञ्ज्ञभ्यमानो ब्रूयन्मयि दक्षक्रतू इति
प्राणापानावेवाऽत्मन्धते सर्वमायुरेति स देवता वृत्रान्निरहूय
वार्त्रघः हुविः पूर्णमासे निरवपुद घन्ति वा एनं पूर्णमासे
आ- (११)

अमावास्यायां प्याययन्ति तस्माद्वार्तग्नी पूर्णमासे-
जनूच्येते वृधन्वती अमावास्यायां तथसङ्स्थाप्य वार्त्रघः
हुविर्वज्रमादाय पुनरभ्यायते अब्रूतां द्यावापृथिवी मा प्र
हारावयोर्वै श्रित इति ते अब्रूतां वरं वृणावहै नक्षत्रविहिता-
ऽहमसानीत्यसावंब्रवीचित्रविहिताऽहमितीयं तस्मान्नक्षत्रविहिता-
ऽसौ चित्रविहितेयं य एवं द्यावापृथिव्योर्- (१२)

वरं वेदैनं वरो गच्छति स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो
वृत्रमंहुन्ते देवा वृत्रः हुत्वाऽग्नीषोमावब्रुवन् हुव्यं नो वहतमिति
तावंब्रूतामपतेजसौ वै त्यौ वृत्रे वै त्ययोस्तेज् इति तै-
ऽब्रुवन्क इदमच्छ्रुतीति गौरित्यब्रुवन्नौर्वाव सर्वस्य मित्रमिति
साऽब्रवीद् (१३)

वरं वृणै मय्येव सुतोभयेन भुनजाध्वा इति तद्वैराहरत्
तस्माद्विं सुतोभयेन भुञ्जत एतद्वा अग्नेस्तेजो यद् घृतमेतथसोमस्य
यत्पयो य एवमग्नीषोमयोस्तेजो वेदं तेजस्व्येव भवति ब्रह्मवादिनो

वदन्ति किं देवत्य॑ पौर्णमासमितिं प्राजापृत्यमितिं ब्रूयात्
तेनेन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रं निरवासाययुदिति तस्माऽज्येष्ठं पुत्रं धनेन
निरवसाययन्ति॥ (१४)

अस्य मा वेदा द्यावांपृथिव्योरब्रवीदिति तस्माच्चत्वारि च॥७॥ [२]

इन्द्रं वृत्रं जग्निवाऽसम्मृधोऽभि प्रावैपन्त स एतं वैमृधं
पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यमपश्यत्तं निरवपृत् तेन वै स मृधोऽपाहत्
यद्वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति मृधं एव तेन यजमानोऽपं
हत् इन्द्रो वृत्रः हृत्वा देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्याध्यत् स
एतमाग्नेयमुष्टाकपालममावास्यायामपश्यदेन्द्रं दधि (१५)

तन्निरवपृत्तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्य यदाग्नेयो-
ऽष्टाकपालोऽमावास्यायां भर्वत्यैन्द्रं दधि देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च
यजमानोऽवं रुन्य इन्द्रस्य वृत्रं जग्नुषं इन्द्रियं वीर्यं पृथिवीमनु
व्याच्छ्रुत् तदोषधयो वीरुधोऽभवन्थस प्रजापतिमुपाधावद्वृत्रं मै
जग्नुषं इन्द्रियं वीर्यं (१६)

पृथिवीमनु व्यारुत् तदोषधयो वीरुधोऽभूवन्निति स
प्रजापतिः पशूनब्रवीदेतदस्मै सं नयतेति तत्पशव ओषधीभ्यो-
ऽध्यात्मन्थसमनयन्तत्पत्यदुहन् यथ्मनयन्तथ्सान्नाय्यस्य
सान्नाय्यत्वं यत्पत्यदुहन्तप्रतिधुषः प्रतिधुक्तः समनैषः प्रत्यधुक्तन्
तु मयि श्रयत् इत्यब्रवीदेतदस्मै (१७)

शृतं कुरुतेत्यब्रवीत् तदस्मै शृतमंकुर्वन्निद्वियं वावास्मिन्वीर्यं
तदश्रयन्तच्छृतस्य शृतत्वं समनैषुः प्रत्येषुक्षञ्चृतमंकुन्न
तु मा धिनोतीत्यब्रवीदेतदस्मै दधि कुरुतेत्यब्रवीत् तदस्मै
दध्यंकुर्वन्तदेनमधिनोत् तद्भ्रो दधित्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति द्भ्रः
पूर्वस्यावदेयं (१८)

दधि हि पूर्वं क्रियत इत्यनादत्य तच्छृतस्यैव पूर्वस्याऽवं
द्येदिन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं श्रित्वा द्भ्रोपरिष्ठाद्विनोति यथापूर्वमुपैति
यत्पूरीकैर्वा पर्णवल्कैर्वातश्याअसौम्यं तद्यत्कलै राक्षसं तद्यत्
तण्डुलैर्वश्वदेवं तद्यदातश्चनेन मानुषं तद्यद्भ्रा तथेन्द्रं द्भ्रा
तनक्ति (१९)

सेन्द्रत्वायाऽग्निहोत्रोच्छेषुणमभ्यातनक्ति यज्ञस्य सन्तत्या इन्द्रो
वृत्रं हृत्वा परां परावतमगच्छुदपाराधमिति मन्यमानस्तं देवता:
प्रैषमैच्छुन्थसौऽब्रवीत्प्रजापतिर्यः प्रथमोऽनुविन्दति तस्य प्रथमं
भागधेयमिति तं पितरोऽन्विन्दन्तस्मात्प्रितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते
सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छुत् तं देवा अभि समगच्छन्ताऽमा वै
नो - (२०)

अद्य वसुं वसुतीतीन्द्रो हि देवानां वसुं तदमावास्याया
अमावास्यत्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं देवत्यं सान्नाय्यमिति
वैश्वदेवमिति ब्रूयाद्विश्वे हि तदेवा भागधेयमभि सुमगच्छन्तेत्यथो

खल्वैन्द्रमित्येव ब्रूयादिन्द्रं वाव ते तद्विषुज्यन्तोऽभि
समंगच्छुन्तेति॥ (२१)

दधि मे जुघुषे इन्द्रियं वृथामित्यब्रवीदेतदस्मा अवदेयन्तनक्ति नो द्विचत्वारिःशत्रा॥७॥—[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासौ यजेत् य
एन्नो सेन्द्रौ यजेतेति वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति तेन
पूर्णमासः सेन्द्रं ऐन्द्रं दध्यमावास्यायां तेनामावास्यां सेन्द्रा य
एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते सेन्द्रावैवैनौ यजते श्वःश्वोऽस्मा
ईजानाय वसीयो भवति देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत् तदसुरा अकुर्वत्
ते देवा पुता- (२२)

मिष्टिमपश्यन्नाग्रावैष्णवमेकादशकपालः सरस्वत्यै चरुः
सरस्वते चरुं तां पौर्णमासः सुङ्गस्थाप्यानु निरवपन्ततो
देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्नस्याथ्स पौर्णमासः
सुङ्गस्थाप्यतामिष्टिमनु निर्वपेत्पौर्णमासेनैव वज्रं भ्रातृव्याय
प्रहृत्याऽग्रावैष्णवेन देवताश्च यज्ञं च भ्रातृव्यस्य वृङ्गे
मिथुनान्पशून्थसारस्वताभ्यां यावदेवास्यास्ति तथ् (२३)

सर्वं वृङ्गे पौर्णमासीमेव यजेत् भ्रातृव्यवान्नामावास्याः हृत्वा
भ्रातृव्यं ना प्याययति साकं प्रस्थायीयैन यजेत् पशुकामो यस्मै
वा अल्पेनाऽहरन्ति नाऽत्मना तृप्यति नान्यस्मै ददाति यस्मै
महृता तृप्यत्यात्मना ददौत्यन्यस्मै महृता पूर्णः हौतुव्यं तृत

एवैनमिन्द्रः प्रजया पशुभिस्तर्पयति दारुपात्रेण जुहोति न हि
मृन्मयुमाहुतिमानुश औदुम्बरं (२४)

भवत्यूर्ग्वा उदुम्बर ऊर्कपश्वा ऊर्जवास्मा ऊर्ज पशूनव
रुन्धे नागंतश्रीर्महेन्द्रं यजेत् त्रयो वै गतश्रियः शुश्रुवान्नामुणी
रांजन्यस्तेषां महेन्द्रो देवता यो वै स्वां देवतांमतियजते प्र स्वायै
देवतायै च्यवते न परां प्राप्नोति पापीयान्भवति संवथ्सुरमिन्द्रं
यजेत् संवथ्सुरः हि ब्रुतं नाति स्वै- (२५)

वैनं देवतेज्यमानां भूत्या इन्द्रे वर्सीयान्भवति संवथ्सुरस्य
पुरस्तादुग्रये ब्रुतपतये पुरोडाशमृष्टाकंपालं निर्वपेथसंवथ्सुरमेवैनं
वृत्रं जप्त्रिवा समुग्निर्वतपतिर्वतमा लभ्यति ततोऽधि कामं
यजेत्॥ (२६)

पुतान्तदौदुम्बरः स्वा त्रिःशब्दं॥५॥ [४]

नासोमयाजी सं नयेदनांगतं वा एतस्य पयो योऽसोमयाजी
यदसोमयाजी सन्नयेत्परिमोष एव सोऽनृतं करोत्यथो परैव सिंच्यते
सोमयाज्येव सं नयेत्पयो वै सोमः पयः सान्नाय्यं पयसैव पय
आत्मन्धत्ते वि वा एतं प्रजया पशुभिरर्धयति वर्धयत्यस्य भ्रातृव्य
यस्य हुविर्निरुसं पुरस्ताच्छन्द्रमा - (२७)

अभ्युदेति त्रेधा तण्डुलान् वि भजेद्ये मध्यमाः स्युस्तानुग्रये
दात्रे पुरोडाशमृष्टाकंपालं कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे

दुधङ्गश्चरुं येऽणिष्टास्तान् विष्णवे शिपिविष्टाय शृते चरुमग्निरेवास्मै
प्रजां प्रेजनयति वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छति यज्ञो वै विष्णुः पशवः
शिपिर्यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति न द्वे (२८)

यजेत् यत्पूर्वया सम्प्रति यजेतोत्तरया छम्बद्धर्याद्यदुत्तरया
सम्प्रति यजेत् पूर्वया छम्बद्धर्यन्त्रेष्टिर्भवति न यज्ञस्तदनु
हीतमुख्यपगल्भो जायत् एकामेव यजेत् प्रगल्भोऽस्य जायते-
जायदत्य तद्वे एव यजेत् यज्ञमुखमेव पूर्वयाऽलभते यजत् उत्तरया
देवतां एव पूर्वयाऽवरुन्ध इन्द्रियमुत्तरया देवलोकमेव (२९)

पूर्वयाऽभिजयति मनुष्यलोकमुत्तरया भूयसो यजऋतूनपैत्येषा
वै सुमना नामेष्टिर्यमद्येजानं पश्चाचन्द्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवास्मै
लोकेऽर्थुकं भवति दाक्षायणयज्ञेन सुवर्गकामो यजेत् पूर्णमासे
सं नयेन्मैत्रावरुण्याऽमिक्षयाऽमावास्यायां यजेत् पूर्णमासे
वै देवानां सुतस्तेषामेतमर्धमासं प्रसुतस्तेषां मैत्रावरुणी
वशाऽमावास्यायामनूबन्ध्या यत् (३०)

पूर्वद्युर्यजते वेदिमेव तत्करोति यद्वृथ्सानपाकरोति
सदोहविर्धाने एव सम्मिनोति यद्यजते देवैरेव सुत्यां सम्पादयति
स एतमर्धमासं संधुमादं देवैः सोमं पिबति यन्मैत्रावरुण्याऽ-
मिक्षयाऽमावास्यायां यजते यैवासौ देवानां वशाऽनूबन्ध्या सो

एवैषैतस्य सुक्षाद्वा एष देवानुभ्यारोहति य एषां यज्ञः (३१)

मन्म्यारोहति यथा खलु वै श्रेयानुभ्यारूढः कामयते तथा करोति यद्यविध्यति पापीयाभवति यदि नाविध्यति सदृश्यावृत्काम एतेन यज्ञेन यजेत क्षुरपविरह्येष यज्ञस्ताजक्षुण्यो वा भवति प्र वा मीयते तस्यैतद्वृतं नानृतं वदेन्न माऽसमंशजीयान्नस्त्रियमुपेयान्नास्य पल्पूलनेन वासः पल्पूलयेयुरेतद्विदेवाः सर्वं न कुर्वन्ति॥ (३२)

चन्द्रमा द्वे दैवलोकमेव यद्यज्ञं पल्पूलयेयुः पद्मः॥६॥ [५]

एष वै दैवरथो यद्वर्शपूर्णमासौ यो दर्शपूर्णमासाविष्टा सोमेन यजते रथस्पष्ट एवावसाने वरे देवानामव स्यत्येतानि वा अङ्गापरुषिं संवथ्सुरस्य यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासो यजतेऽङ्गापरुषिष्येव संवथ्सुरस्य प्रति दधात्येते वै संवथ्सुरस्य चक्षुषी यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते ताभ्यामेव सुवर्गं लोकमनु पश्य- (३३)

त्येषा वै देवानां विक्रान्तिर्यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमत एष वै दैवयानः पन्था यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते य एव दैवयानः पन्थास्त ऽ समारोहत्येतौ वै देवानाऽहरी यद्वर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते यावेव देवानाऽहरी ताभ्याः- (३४)

मे॒वैभ्यो॑ हुव्यं वंहत्येतद्वै दे॒वानांमा॒स्य॑ यद्वंशपूर्णमा॒सौ
य ए॒वं वि॒द्वान्द्रशपूर्णमा॒सौ यजंते सा॒क्षादेव दे॒वानांमा॒स्य॑
जुहोत्येष वै हंविर्धनी यो दंशपूर्णमा॒सयाजी सायं प्रातरग्निहोत्रं
जुहोति॑ यजंते दर्शपूर्णमा॒सावहंरहर्हविर्धनिनाऽ॑ सुतो य ए॒वं
वि॒द्वान्द्रशपूर्णमा॒सौ यजंते हविर्धन्यस्मीति॑ सर्वमे॒वास्य॑ बरहि॒ष्यं
दृत्तं भवति॑ दे॒वा वा अहंर- (३५)

यज्ञियं नाविन्दन्ते दंशपूर्णमा॒सावंपुन्नतौ वा ए॒तौ पूतौ
मेध्यौ यद्वंशपूर्णमा॒सौ य ए॒वं वि॒द्वान्द्रशपूर्णमा॒सौ यजंते
पूतावै॒वैनौ मेध्यौ यजंते नामावास्यायां च पौर्णमा॒स्यां च
स्त्रियुपैयाद्यदुपैयान्त्रिरिन्द्रियः स्याथ्सोमस्य॑ वै राज्ञोऽर्धमा॒सस्य॑
रात्रयः पलंय आसुन्तासाममावास्यां च पौर्णमा॒सीं च नोपैत् (३६)

ते एनमभि॑ समन्व्येतां तं यक्षमं आच्छद्राजानुं यक्षमं
आरुदिति॑ तद्रोजयक्षमस्य॑ जन्म यत्पार्पयानभवत् तत्पापयक्षमस्य॑
यज्ञायाभ्यामविन्दत् तज्ञायेन्यस्य॑ य ए॒वमेतेषां यक्षमाणां जन्म वेद
नैनंमेते यक्षमां विन्दन्ति॑ स ए॒ते ए॒व नंमस्यनुपाधावते अंब्रूतां वरं
वृणावहा आ॒वं दे॒वानां भागुधे अंसावा- (३७)

इवदधि॑ दे॒वा इंज्यान्ता इति॑ तस्मां॒स्मदशीनाऽ॑
रात्रीणाममावास्यायां च पौर्णमा॒स्यां च दे॒वा इंज्यन्ते ए॒ते
हि दे॒वानां भागुधे भागुधा अंस्मै मनुष्यां भवन्ति॑ य ए॒वं वेदं
भूतानि॑ क्षुधंमघ्नन्सुद्यो मनुष्यां अर्धमा॒से दे॒वा मा॒सि पि॒तरः

संवध्मरे वनुस्पतयुस्तस्मादहरहर्मनुष्या अशेनमिच्छन्तेऽर्धमासे
देवा इज्यन्ते मासि पितृभ्यः क्रियते संवध्मरे वनुस्पतयः फलं
गृह्णन्ति य एवं वेद हन्ति क्षुधं भ्रातृव्यम्॥ (३८)

पृथ्युति ताम्यामहैदसावु फलं सुस चं॥६॥ [६]

देवा वै नर्चि न यजुष्यश्रयन्तु ते सामन्त्रेवाश्रयन्तु हिं करोति
सामैवाकुरुहि करोति यत्रैव देवा अश्रयन्तु तते एवैनाम्न युड्हे हिं
करोति वाच एवैष योगो हिं करोति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते
त्रिः प्रथमामन्वाहु त्रिरुत्तमां यज्ञस्यैव तद्वरुसं (३९)

नह्यत्यप्रसङ्गसाय सन्ततमन्वाह प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्या
अथो रक्षसामपहत्ये राथन्तरीं प्रथमामन्वाह राथन्तरो वा अयं
लोक इममेव लोकमभि जयति त्रिविं गृह्णाति त्रयं इमे लोका
इमानेव लोकानुभि जयति बारहतीमुत्तमामन्वाहु बारहतो वा असौ
लोकोऽमुमेव लोकमभि जयति प्र वो - (४०)

वाजा इत्यनिरुक्तां प्राजापत्यामन्वाह यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेव
प्रजापतिमा रम्भते प्र वो वाजा इत्यन्वाहान्नं वै वाजोऽन्नमेवावे रुन्धे
प्र वो वाजा इत्यन्वाहु तस्मात्प्राचीनः रेतो धीयतेऽग्ने आ याहि
वीतय इत्याहु तस्मात्प्रतीचीः प्रजा जायन्ते प्र वो वाजा - (४१)

इत्यन्वाहु मासा वै वाजा अर्धमासा अभिद्यवो देवा हुविष्मन्तो
गौर्धृताची यज्ञो देवाञ्जिगाति यजमानः सुम्युरिदमसीदमसीत्येव
यज्ञस्य प्रियं धामावे रुन्धे यं कामयेत् सर्वमायुरियादिति प्र वो

वाजा इति तस्यानूच्याग्न आ याहि वीतयु इति सन्ततमुत्तरमर्धर्चमा
लभेत (४२)

प्राणेनैवास्यापानं दोधार सर्वमायुरेति यो वा अरुलिः
सामिधेनीनां वेदारुत्तावेव भ्रातृव्यं कुरुतेर्घर्चौ सं दधात्येष
वा अरुलिः सामिधेनीनां य एवं वेदारुत्तावेव भ्रातृव्यं कुरुत
ऋषेरूऋषेर्वा एता निर्मिता यथसामिधेन्यस्ता यदसंयुक्ताः स्युः
प्रजयां पुशुभिर्यजंमानस्य वि तिष्ठेरन्नर्घर्चौ सन्दधाति सं
युनत्तयेवैनास्ता अस्मै संयुक्ता अवरुद्धाः सर्वमाशिषं दुह्णे॥ (४३)

ब्रुसं वौ जायन्ते प्र वो वाजा लभेत दधाति सन्दशं च॥५॥ [७]

अयज्ञो वा एष योऽसामाज्ञ आ याहि वीतयु इत्याह
रथन्तरस्यैष वर्णस्तं त्वा सुमिद्धिरङ्गिर इत्याह वामदेव्यस्यैष वर्ण
बृहदेशे सुवीर्यमित्याह बृहत एष वर्णो यदेतं तृचमन्वाह यज्ञमेव
तथामन्वन्तं करोत्यग्निरुमुष्मिलोक आसीदादित्योऽस्मिन्ताविमौ
लोकावशान्ता- (४४)

वास्तां ते देवा अब्रुवन्नेतेमौ वि पर्यूहमेत्यग्न आ याहि वीतयु
इत्यस्मिलोकैऽग्निमन्दधुर्बृहदेशे सुवीर्यमित्युमुष्मिलोक आदित्यं
ततो वा इमौ लोकावशाम्यतां यदेवमन्वाहानयौर्लोकयोः शान्त्यै
शाम्यतोऽस्मा इमौ लोकौ य एवं वेद पञ्चदश सामिधेनीरन्वाह
पञ्चदश (४५)

वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवथ्सुर आप्यते
तासां त्रीणि च शतानि पष्टिश्वाक्षराणि तावतीः संवथ्सुरस्य
रात्रयोऽक्षरश एव संवथ्सुरमाप्नोति नृमेधश्च परुच्छेपश्च
ब्रह्मवाद्यमवदेतामस्मिन्दारावाद्रेऽग्निं जनयाव यतरो नौ
ब्रह्मीयानिति नृमेधोऽभ्यवदुध्स धूममंजनयुत्परुच्छेपोऽभ्यवदुध्सोऽग्निमंजनयुद्धप इत्यब्रवीद् (४६)

यथसुमावद्विद्व कथा त्वमग्निमर्जीजनो नाहमिति
सामिधेनीनामेवाहं वर्ण वेदेत्यब्रवीद्वद् घृतवंत्पुदमनूच्यते स
आसां वर्णस्तं त्वा समिद्विरङ्गिर इत्याह सामिधेनीष्वेव
तज्जोतिर्जनयति स्त्रियस्तेन यद्वचः स्त्रियस्तेन यद्वायुत्रियः
स्त्रियस्तेन यथसामिधेन्यो वृषष्वतीमन्वाहु (४७)

तेनु पुङ्स्वतीस्तेनु सेन्द्रास्तेन मिथुना अग्निर्देवानां दूत
आसीदुशनां काव्योऽसुराणां तौ प्रजापतिं प्रश्नमैताऽ स प्रजा-
पतिरग्निं दूतं वृणीमहु इत्यभि पर्यावर्तत ततो देवा अभवन्परासुरा-
यस्यैवं विदुषोऽग्निं दूतं वृणीमहु इत्यन्वाहु भवत्यात्मना परास्य
भ्रातृव्यो भवत्यध्वरवतीमन्वाहु भ्रातृव्यमेवैतया (४८)

धरति शोचिष्केशस्तर्मामहु इत्याह पवित्रमेवैतद्यजंमानमेवै-
तया पवयति समिद्धो अग्न आहुतेत्याह परिधिमेवैतं परि दधात्य-
स्कन्दाय यदतं ऊर्ध्वमन्यादध्याद्यथा बहिःपरिधि स्कन्दति ताद्वगेव

तत् त्रये वा अग्रयो हव्युवाहनो देवानां कव्युवाहनः पितृणा ९
सुहरक्षा असुराणां त एतरह्याशसन्ते मां वरिष्यते मा- (४९)

मिति वृणीध्वं हव्युवाहनमित्याहु य एव देवानां तं वृणीत
आर्षेयं वृणीते बन्धोरेव नैत्यथो सन्तत्ये परस्तादर्वाचो वृणीते
तस्मात्परस्तादर्वाचो मनुष्यान्यितरोऽनु प्र पिंपते॥ (५०)

अशान्तावाहु पञ्चदशाब्रवीदन्वाहृतयां वरिष्यते मामेकात्रिःशब्दः॥७॥ [८]

अग्रे महा ९ असीत्याह महान् हौष यदुग्निर्ब्रह्मणेत्याह
ब्राह्मणो हौष भारतेत्याहैष हि देवेभ्यो हव्यं भरति देवेष्ठ इत्याह
देवा हौतमैन्यत् मन्विष्ठ इत्याहु मनुर्हौतमुत्तरो देवेभ्य ऐन्द्ररूषिष्ठृतु
इत्याहरूषयो हौतमस्तुवन्विप्रानुमदित् इत्याहु (५१)

विप्रा हौते यच्छुश्रुवा ९ सः कविशस्त इत्याह कुवयो हौते
यच्छुश्रुवा ९ सो ब्रह्मस ९ शित् इत्याहु ब्रह्मस ९ शितो हौष घृताहवन्
इत्याह घृताहुतिरह्यस्य प्रियतमा प्रणीर्यज्ञानामित्याह प्रणीरहौष
यज्ञाना ९ रथीरध्वराणामित्याहैष हि दैवरथोऽतूर्तो होतेत्याहु न
हौतं कश्चन (५२)

तरंति तूर्णिरहव्युवाडित्याह सर्वुङ् हौष तरत्यास्पात्रं जुहुर्देवा-
नामित्याह जुहुरहौष देवानां चमसो दैवपान् इत्याह चमसो हौष
दैवपानोऽरा ९ इवाग्ने नेमिदेवा ९ स्त्वं परिभूरसीत्याह देवान् हौष

परिभूर्यद्वयादा वंह देवान्देवयते यजमानायेति भ्रातृव्यमस्मै (५३)

जनयेदा वंह देवान् यजमानायेत्याह यजमानमेवैतेन वर्धयत्यग्निमंग्ल आ वंह सोममा वुहेत्याह देवता एव तद्यथापूर्वमुपं ह्यतु आ चाग्ने देवान् वंह सुयजा च यज जातवेद् इत्याहाग्निमेव तथसङ्शयति सोऽस्य सङ्शितो देवेभ्यौ हुव्यं वंहत्यग्निरहोते- (५४)

त्याहाग्निर्वै देवानां होता य एव देवानां होता तं वृणीते स्मो वयमित्याहाऽऽत्मानमेव सुत्वं गमयति साधु ते यजमान देवतेत्याहाऽशिष्मेवैतामा शास्ते यद्वयाद्योऽग्निः होतारमवृथा इत्यग्निनोभयतो यजमानं परि गृहीयात् प्रमायुकः स्याद्यजमानदेवत्यां वै जुहूर्त्रात्व्यदेवत्योपभृद् (५५)

यद्वे इव ब्रूयाद्रातृव्यमस्मै जनयेद् घृतवर्तीमध्वर्यो सुचमास्य-स्वेत्याह यजमानमेवैतेन वर्धयति देवायुवमित्याह देवान् ह्यैषावंति विश्ववारामित्याह विश्वङ्ग्ने ह्यैषावतीडामहै देवाऽऽडेन्यान्नमस्यामनमस्यान् यजाम यज्ञियानित्याह मनुष्यां वा ईडेन्याः पितरोनमस्यां देवा यज्ञियां देवतां एव तद्यथाभागं यंजति॥ (५६)

विप्रानुमदित् इत्याह चुनास्मै होतौपभृदेवतां एव त्रीणि च॥६॥ [१]

त्रीङ्ग स्तृचाननु ब्रूयाद्राजन्यस्य त्रयो वा अन्ये राजन्यात्पुरुषा ब्राह्मणो वैश्यः शूद्रस्तानेवास्मा अनुकान्करोति पञ्चदशानु ब्रूयाद् राजन्यस्य पञ्चदशो वै राजन्यः स्व एवैनुङ्ग स्तोमे प्रतिष्ठापयति

त्रिष्टुभा॑ परि॒ दध्यादिन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियकामः॑ खलु॑ वै रांजन्यो॑
यजते त्रिष्टुभैवास्मा॑ इन्द्रियं परि॒ गृह्णाति॑ यदि॑ कामयेत् (५७)

ब्रह्मवर्चसमस्त्वति॑ गायत्रिया॑ परि॒ दध्याद्ब्रह्मवर्चसं॑ वै गायत्री॑
ब्रह्मवर्चसमेव॑ भवति॑ सप्तदशानु॑ ब्रूयाद्वैश्यस्य॑ सप्तदशो॑ वै वैश्यः॑
स्व॑ एवैनुङ्गु॑ स्तोमे॑ प्रतिष्ठापयति॑ जगत्या॑ परि॒ दध्याञ्जागता॑ वै
पशवः॑ पशुकामः॑ खलु॑ वै वैश्यो॑ यजते॑ जगत्यैवास्मै॑ पशून्परि॑
गृह्णात्येकविशतिमनु॑ ब्रूयात्प्रतिष्ठाकामस्यैकविशः॑ स्तोमानां॑
प्रतिष्ठा॑ प्रतिष्ठित्य॑ (५८)

चतुर्विशतिमनु॑ ब्रूयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्य॑ चतुर्विशत्यक्षरा॑
गायत्री॑ गायत्री॑ ब्रह्मवर्चसं॑ गायत्रियैवास्मै॑ ब्रह्मवर्चसमवं॑ रुन्धे॑
त्रिशतमनु॑ ब्रूयादन्नकामस्य॑ त्रिशतदक्षरा॑ विराङ्गन्नं॑ विराङ्गिरा॑-
जैवास्मा॑ अन्नाद्यमवं॑ रुन्धे॑ द्वात्रिशतमनु॑ ब्रूयात्प्रतिष्ठाकामस्य॑
द्वात्रिशतदक्षरानुष्टुग्नुष्टुप्छन्दसां॑ प्रतिष्ठा॑ प्रतिष्ठित्य॑ षट्ट्रिशतमनु॑
ब्रूयात्पशुकामस्य॑ षट्ट्रिशतदक्षरा॑ बृहती॑ बारहताः॑ पशवो॑
बृहत्यैवास्मै॑ पशू॑ (५९)

नवं॑ रुन्धे॑ चतुश्चत्वारिशतमनु॑ ब्रूयादिन्द्रियकामस्य॑
चतुश्चत्वारिशतदक्षरा॑ त्रिष्टुगिन्द्रियं॑ त्रिष्टुत्रिष्टुभैवास्मा॑ इन्द्रियमवं॑
रुन्धेऽष्टाचत्वारिशतमनु॑ ब्रूयात्पशुकामस्याष्टाचत्वारिशतद-
क्षरा॑ जगती॑ जागताः॑ पशवो॑ जगत्यैवास्मै॑ पशूनवं॑ रुन्धे॑
सर्वाणि॑ छन्दाङ्गस्यनु॑ ब्रूयाद्बहुयाजिनः॑ सर्वाणि॑ वा॑ एतस्य॑

छन्दांशु स्यवंरुद्धानि यो बहुयाज्यपरिमितमनुब्रयादपरिमितस्यावंरुद्धे

कामयेत् प्रतिष्ठित्यै पशून्मुमचत्वारि॒शत्ता॥४॥ [१०]

निर्वीतं मनुष्याणां प्राचीनावीतं पितृणामुपवीतं देवानामुपव्ययते देवलक्ष्ममेव तत्कुरुते तिष्ठन्नन्वाहु तिष्ठन् ह्याश्रुतरं वदति तिष्ठन्नन्वाहु सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्या आसीनो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति यत्क्रौश्मन्वाहोऽसुरं तद्यन्मन्द्रं मानुषं तद्यदन्तुरा तथ्मदेवमन्तुरानूच्यं सदेवत्वाय विद्वाऽसो वै (६१)

पुरा होतारोऽभूवन्तस्माद्विधृता अध्वानोऽभूवन्न पन्थानः समरुक्षन्नतर्वेद्यन्यः पादो भवति बहिर्वेद्यन्योऽथान्वाहाध्वनां विधृत्यै पथामसंरोहायाथो भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्धेऽथो परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धेऽथो ग्राम्याङ्श्वैव पशूनारण्याङ्श्वाव रुन्धेऽथो (६२)

देवलोकं चैव मनुष्यलोकं चाभि जयति देवा वै सामिधेनीरनूच्यं यज्ञं नान्वपश्यन्थस प्रजापतिस्तूष्णीमाघारमाघारयुत् ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत् तूष्णीमाघारमाघारयति यज्ञस्यानुख्यात्या अथो सामिधेनीरेवाभ्यन्तत्यलूक्षो भवति य एवं वेदाथो तर्पयत्येवैनास्तृप्यति प्रजयो पशुभिर्- (६३)

य एवं वेद यदेकयाघारयेदेकां प्रीणीयाद्वाभ्यां द्वे प्रीणीयाद्यत् तिसृभिरति तद्रेचयेन्मनुसा घारयति मनसा

ह्यनांसमाप्यते तिर्यश्चमा घारयत्यछम्बद्धारं वाक् मनश्चार्तीयेतामहं
देवेभ्यो हृव्यं वंहामीति वागंब्रवीदहं देवेभ्यु इति मनस्तौ प्रजापतिं
प्रश्नमैताऽ सोऽब्रवीत् (६४)

प्रजापतिर्दूतीरेव त्वं मनसोऽसि यद्धि मनसा ध्यायति
तद्वाचा वदतीति तत्खलु तुभ्यं न वाचा जुहवन्नित्यब्रवीत्
तस्मान्मनसा प्रजापतये जुहति मन इव हि प्रजापतिः प्रजा-
पतेरास्यै परिधीन्थसम्मार्ष्टि पुनात्येवैनान्निर्मध्यमं त्रयो वै प्राणाः
प्राणानेवाभि जयति त्रिदक्षिणार्ध्यं त्रयं - (६५)

इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति त्रिरुत्तरार्ध्यं त्रयो
वै दैवयानाः पन्थानस्तानेवाभि जयति त्रिरूपं वाजयति त्रयो वै
दैवलोका दैवलोकानेवाभि जयति द्वादशं सं पंद्रन्ते द्वादशं मासाः
संवथ्सरः संवथ्सरमेव प्रीणात्यथो संवथ्सरमेवास्मा उपं दधाति
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या आघारमा घारयति तिर इव (६६)

वै सुवर्गो लोकः सुवर्गमेवास्मै लोकं प्र रोचयत्यृजुमा
घारयत्यृजुरिव हि प्राणः सन्ततमा घारयति प्राणानामन्नाद्यस्य
सन्तत्या अथो रक्षसामपंहत्यै यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति
जिह्मं तस्या घारयेत्प्राणमेवास्माञ्जिह्मं नयति ताजकप्र मीयते
शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाघार आत्मा ध्रुवा- (६७)

अघारमाघार्यं ध्रुवाऽ समन्तत्यात्मनेव यज्ञस्य शिरः प्रति

दधात्यग्निर्देवाना॑ दूत आसीद्वयोऽसुराणां तौ प्रजापतिं प्रश्नमैता॒
स प्रजापतिर्ब्रह्मणमंब्रवीदेतद्वि ब्रूहीत्या श्रावयेतीदं देवाः शृणुतेति
वाव तद्ब्रवीदग्निर्देवो होतेति य एव देवानां तमंवृणीत् ततो
देवा- (६८)

अभंवन्परासुरा॒ यस्यैवं विदुषः प्रवरं प्रवृण्टे भवत्यात्मना॒
परास्यु भ्रातृव्यो भवति यद्वा॒ह्मणश्चाब्रा॒ह्मणश्च प्रश्नमेयाताँ॒
ब्राह्मणायाधि॑ ब्रूयाद्वा॒ह्मणायाध्याहा॒ऽत्मनेऽध्याहु॑ यद्वा॒ह्मणं॒
पुराहा॒ऽत्मानं पराहु॑ तस्मा॒द्वाह्मणो न परोच्यः॥ (६९)

वा आरुण्याङ्कावं रुप्तेऽथो पुशुभिः सौऽब्रवीदक्षिणार्थ्यत्रयं इव ध्रुवा देवाश्चत्वारि॒शब्दां॥१॥ [११]

आयुष्ट आयुर्दा॒ अंगु॒ आ प्यायस्व सं तेऽवं ते हेऽु॒ उदुत्तमं
प्रणो देव्या नो दिवोऽग्नाविष्णू॒ अग्नाविष्णू॒ इमं मै वरुण् तत्वा॑
याम्युदु॒ त्यं चित्रम्। अपां नपादा॒ ह्यस्थादुपस्थ॑ जिह्वानांमूर्ध्वो॒
विद्युतं वसानः। तस्यु॑ ज्येष्ठं महिमानं॒ वहन्तीरुहिरण्यवर्णः॒ परि॒
यन्ति युह्वीः। स- (७०)

मन्या॒ यन्त्युपं॒ यन्त्यन्याः॒ संमानमूर्वं॒ नद्यः॒ पृणन्ति। तमू॒
शुचि॒ शुचयो दीदिवा॒ संमपां॒ नपातं॒ परि॒ तस्थुरापः। तमस्मैरा॒
युवतयो॒ युवानं॒ मर्मज्यमानाः॒ परि॒ यन्त्यापः। स शुक्रेण॒
शिक्ष्ना॒ रेवदग्निर्देवायानिध्मो॒ घृतनिर्णिगप्त्सु। इन्द्रावरुणयोरह॒
सुम्राजोरवु॒ आ वृणे। ता नो॒ मृडात ईदृशैः। इन्द्रावरुणा॒

युवमंधुरायं नो (७१)

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयज्युमति यो वनुष्पति
वयं जयेम् पृत्तनासु दूद्यं। आ नो मित्रावरुणा प्र बाहवा। त्वं
नो अग्ने वरुणस्य विद्वान् देवस्य हेडोऽव यासिसीषाः। यजिष्ठो
वहिंतमः शोशुचानो विश्वा द्वेषाऽसि प्र मुमुग्धस्मत्। स त्वं नो
अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उपसो व्युष्टौ। अव यक्षव नो
वरुणः (७२)

रराणो वीहि मृडीकः सुहवो न एधि। प्रप्रायमग्निरतस्य
शृण्वे वि यथ्सूर्यो न रोचते बृहद्वाः। अभि यः पूरु पृत्तनासु तस्थौ
दीदाय दैव्यो अतिंधिः शिवो नः। प्र तै यक्षि प्र तं इयर्मि मन्म
भुवो यथा वन्द्यो नो हवेषु। धन्वन्त्रिव प्रपा असि त्वमग्न इयुक्षवै
पूरवै प्रल राजन्। (७३)

वि पाजंसा वि ज्योतिषा। स त्वमग्ने प्रतीकेन् प्रत्योष
यातुधान्यः। उरुक्षयेषु दीद्यत्। तः सुप्रतीकः सुदृशाऽु
स्वश्चमविद्वाऽसो विदुष्टरः सपेम। स यक्षुद्विश्वा वयुनानि विद्वान्म
हव्यमग्निरमृतेषु वोचत्। अः होमुचे विवेषु यन्मा वि न इन्द्रेन्द्र
क्षुत्रमिन्द्रियाणि शतक्रतोऽनु ते दायि॥ (७४)

यहीः समंधुरायं नो वरुणः राजुः शतुश्वत्वारिः शब्दः॥५॥

[१२]

विश्वरूपस्त्वेन्द्रं वृत्रम्भवादिनः स त्वै नासोमयाज्येप वै दैवरथो देवा वै नर्चि नायज्ञोऽग्ने

महात्रीनिर्वातमायुष्टे द्वादश॥१२॥

विश्वरूपो नैनं शीतरूपावद्य वसुं पूर्वद्युर्वाजा इत्यग्ने महात्रीनिर्वातमन्या यन्ति चतुःसप्ततिः॥७४॥

विश्वरूपोऽनुं ते दायि॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः
समाप्तः॥२-५॥